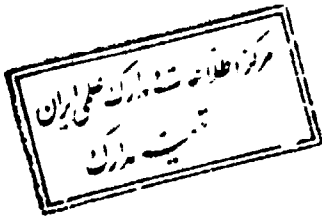
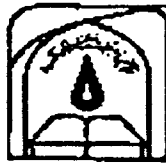

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۶۹۹۸

۱۳۷۹ / ۸ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

بیان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

اعتدال و مصادیق آن در قرآن

011531

فاطمه خیرخواه ثابت قدم

استاد راهنما

جناب آقای دکتر سید محمد باقر حجتی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر محمدعلی مهدوی راد

تیر ۱۳۷۹

۳۴۹۹۵

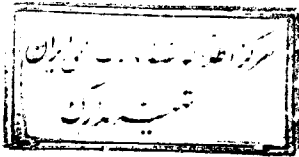
تاییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم فاطمه خیر خواه ثابت قدم

تحت عنوان اعتدال و مصادیق آن در قرآن

از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی

ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضا هیئت داوران

۱- استاد راهنما جناب آقای دکتر سید محمد باقر حجتی

۲- استاد مشاور جناب آقای دکتر سید محمد علی مهدوی راد

۳- استاد ناظر جناب آقای دکتر محمد علی لسانی فشارکی

۴- استاد ناظر سرکار خانم دکتر نهله غروی نائینی

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی سرکار خانم دکتر نهله غروی نائینی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / ~~رشته~~ / نگارنده در رشته علوم قرآن و حدیث است که در سال ۱۳۷۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر سید محمد باقر حجتی و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر محمد علی مهدوی زاد از آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأذیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب فاطمه خیرخواه ثابت ^{قدم} دانشجوی رشته علوم قرآن و حدیث مقنع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

تقدیم به:

- بهترین برگزیده حق، گل سرسبد آفرینش، رسول ختمی مرتبت، پیامبر رحمت، محمد مصطفی، امام و مقتدای عارفان، سرحلقه پارسایان، شایسته‌ترین مفسر کلام وحی و اسوه همه ره‌پویان طریق حرّیت دینی.

- به سلسله معصومین (علیهم السلام) بخصوص امام عصر (عج)، آخرین حلقه از این سلسله مبارکه و پرچمدار برپایی عدل و اسلام ناب محمدی.

- به همه طلایه داران معرفت و راهیان نور.

- به حافظان و مفسران حقیقی قرآن .

- به همه شهیدان شاهد، لاله‌های سرخ باغ شهادت و آن کمال یافتگان و واصلان به وادی حق و عدل.

- به روح قدسی پدرم و مادر عزیز و مهربانم.

- به همسر فداکار و سه فرزندم ضحی، ندا و علی؛ که با شکیبایی و فروتنی تمام و تحمل

مشکلات عدیده راه را برای تحصیل هموار نمودند و در به اتمام رسیدن این تحقیق سهم

وافری ایفا کردند.

شکر و سپاس فراوان به درگاه ایزد منان که تعلیم با قلم را به بندگانش آموخت.

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

با تقدیر و تشکر بی دریغ از:

۱- جناب آقای دکتر سیدمحمد باقر حجتی؛ رئیس گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تربیت مدرس، چهره ارزنده و از سرمایه‌های عالم اسلام و صاحب‌نظران علوم قرآنی که بر من منت نهادند و راهنمایی این تحقیق را تقبل و در حد توان و با سعه صدر مرا در تدوین و رفع مشکلات احتمالی آن باری فرمودند.

۲- جناب آقای دکتر محمدعلی مهدوی‌راد؛ چهره برجسته و از قرآن پژوهان معاصر و امیدهای عالم اسلام و از اساتید محترم دانشگاه تربیت مدرس که افتخار شاگردی ایشان را در طول تحقیق داشته‌ام و سمت مشاوره این رساله را پذیرفتند و نیز مرا در انتخاب موضوع، جهت‌گیریهای اولیه و رفع نواقص ارشاد فرمودند.

۳- سرکار خانم دکتر نهلۀ غروی نائینی؛ از اساتید محترم دانشگاه تربیت مدرس و متخصص در علوم قرآن و حدیث که سمت نظارت این تحقیق را داشتند و از تذکرات ارزشمند خویش مرا بهره‌مند ساختند. ضمناً در طول تحصیل، علوم بسیار و از همه مهمتر درس وقار، اخلاق و متانت را از ایشان آموختم و همواره از پشتیبانی‌های ارزشمندشان برخوردار بوده‌ام.

۴- جناب آقای دکتر محمدعلی لسانی؛ از اساتید و قرآن پژوهان خیره‌گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تربیت مدرس که بعنوان ناظر قبول زحمت فرمودند و در جلسه حضور بهم رساندند و از نقطه‌نظرهای مفیدشان بسیار بهره‌جستم.

۵- تمام اساتیدی که تاکنون از محضرشان درس علم و عمل آموختم و همواره از مساعدتهای بی دریغشان بهره‌مند بوده‌ام. علی‌الخصوص جناب آقایان حجة الاسلام والمسلمین سید هاشم رسولی محلاتی، دکتر جواد سرخوش و خانمها زهرا وحیدمنش و دکتر فاطمه علائی رحمانی.

چکیده

هر انسانی عدل را دوست دارد و از ظلم متنفر است. اما عمل و تشخیص اعتدال بسیار مشکل می‌باشد. اساساً عدل خداوندی زیربنای خلقت انسان، آسمانها و زمین است. واژه‌شناسان و مفسران در معنای لغوی عدل - که البته با واژه‌هایی از قبیل: استقامت، قصد، وسط، قسط، میزان و غیره پیوند معنایی دارد - «استواء» را رقم زده‌اند. در معنای اصطلاحی، فضیلت (= ارزشی) است که در وسط دو طرف افراط و تفریط که هر دو مذموم می‌باشند، قرار دارد. و گاهی به عنوان چیزی ممدوح در کنار یک طرف مذموم (= جَوْر) مطرح است.

عدالت علاوه بر اینکه فضیلت، سرچشمه سایر فضایل و نتیجه آنهاست، نسبی (= مقید) نیز هست. به این معنا که افراد مختلف به دلیل شرایط متفاوت فردی و اجتماعی خاص، به شیوه‌های گوناگون در طریق اعتدال حرکت می‌کنند. به بیانی دیگر، گاهی اگر برای یک فضیلت در شرایط عادی دو طرف یا یک طرف مذموم (= ردیلت) در نظر گرفته شود، در شرایط غیر عادی و غیر معتدل و در جهت «اعتدال نهایی» عقل و شرع چنین افراط و تفریطی را عین عدل و حرکتی ممدوح می‌شمارند که در این رابطه به یک آیه و یک روایت به عنوان شاهد مثال اشاره می‌کنیم:

□ فاستبقوا الخیرات

□ لا سرف فی خیر

مثلاً در صورتی که کار «خیر» یعنی با هدف سود رساندن به دیگران باشد، هر چه افراطی‌تر، مطلوب‌تر است و فساد و خلل به نظام عالم ایجاد نمی‌کند.

نتیجه

انسان موظف است که از طبیعت و شریعت معتدل خود درس بیاموزد و اعتدال را در تمام جنبه‌های زندگی پیاده کند و با طرد موانع درونی (= نفس اماره) و بیرونی (= شیطان) و با توکل به خدا، تمسک به ائمه اطهار (علیهم السلام)، تقویت ایمان، شکرگزاری و ...، اعتدال را رعایت نماید تا به بالاترین مقامات دنیوی و اخروی دست یابد.

فصل اول: کلیات

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	بیان مسأله	۱
۳-۱	فرضیات	۲
۴-۱	سؤالات اصلی تحقیق	۲
۵-۱	هدفها	۲
۶-۱	روش تحقیق	۳
۷-۱	سابقه و ضرورت انجام تحقیق	۳
۸-۱	اختصارات	۳

فصل دوم: معنای اعتدال

۱-۲	معنای لغوی عدل و مشتقات آن	۴
۲-۲	عدل از نظر اصطلاحی	۹
۱-۲-۲	عدل در لسان روایات	۹
۲-۲-۲	عدل از دیدگاه عالمان و مفسران	۱۲
	نتیجه	۱۹

فصل سوم: واژه‌هایی که با اعتدال پیوند معنایی دارند

۱-۳	استقامت	۲۰
۱-۱-۳	معنای لغوی استقامت و مشتقات آن	۲۰
۲-۱-۳	معنای اصطلاحی استقامت	۲۲
۱-۲-۱-۳	استقامت از دیدگاه مفسران	۲۲
۲-۲-۱-۳	استقامت از دیدگاه عرفا	۲۴

نتیجه	۲۴
۲-۳ قصد	۲۴
۱-۲-۳ معنای لغوی قصد و مشتقات آن	۲۴
۲-۲-۳ معنای اصطلاحی قصد	۲۶
۱-۲-۲-۳ قصد از دیدگاه مفسران	۲۶
نتیجه	۳۰
۳-۳ قسط	۳۰
۱-۳-۳ معنای لغوی قسط و مشتقات آن	۳۰
۲-۳-۳ معنای اصطلاحی قسط	۳۱
۱-۲-۳-۳ قسط از دیدگاه مفسران	۳۱
نتیجه	۳۲
۴-۳ وسط	۳۲
۱-۴-۳ معنای لغوی وسط و مشتقات آن	۳۲
۲-۴-۳ معنای اصطلاحی وسط	۳۴
۱-۲-۴-۳ وسط از دیدگاه مفسران	۳۴
۲-۲-۴-۳ وسط از دیدگاه قرآن و روایات	۳۵
۳-۲-۴-۳ وسط در اصطلاح حکماء	۳۹
نتیجه	۴۶
۵-۳ میزان	۴۷
۱-۵-۳ معنای لغوی میزان	۴۷
۲-۵-۳ معنای اصطلاحی میزان	۴۷
نتیجه	۴۹

فصل چهارم: فضیلت

۵۰	۱-۴ مقدمه
۵۱	۲-۴ معنای لغوی فضیلت و مشتقات آن
۵۱	۳-۴ معنای اصطلاحی فضیلت
۵۱	۱-۳-۴ فضیلت از دیدگاه مفسران
۵۲	۱-۱-۳-۴ فضل خداوند
۵۲	۲-۱-۳-۴ فضل انسان نسبت به سایر موجودات
۵۳	۲-۳-۴ فضیلت در علم اخلاق
۵۴	۴-۴ فطری بودن فضیلت
۵۴	۱-۴-۴ نظر پیامبر اکرم درباره فطری بودن فضیلت
۵۵	۲-۴-۴ نظر حکماء درباره فطری بودن فضیلت
۵۷	۵-۴ نسبی بودن فضایل
۵۷	۱-۵-۴ تفاوت در تشخیص حد وسط (= فضیلت)
۵۹	۲-۵-۴ مراتب مختلف روحی و تربیتی افراد
۶۱	۳-۵-۴ نظر قرآن کریم درباره نسبی بودن فضایل
۶۲	۶-۴ مشکل بودن فضیلت
۶۳	۷-۴ راههای کسب و حفظ فضائل
۶۷	۸-۴ اجناس فضایل
۶۷	۱-۸-۴ حکمت
۶۸	۲-۸-۴ عفت
۶۹	۳-۸-۴ شجاعت
۷۰	۴-۸-۴ عدالت، آخرین جنس از اجناس فضایل

- ۷۰ فضیلت بودن عدالت
- ۷۲ ۹-۴ ثمره فضیلت در انسان

فصل پنجم: مطلق یا نسبی بودن اعتدال

- ۷۳ ۱-۵ نسبی بودن اعتدال با توجه به شرایط متفاوت افراد مختلف
- ۷۴ ۲-۵ یک روایت از پیامبر اکرم (ﷺ) درباره نسبی بودن اعتدال
- ۷۵ ۳-۵ نسبی بودن اعتدال و مسأله کمیت و کیفیت
- ۷۷ ۴-۵ دیدگاه مردم نسبت به امساک و اسراف
- ۷۸ ۵-۵ نسبی بودن اعتدال از دیدگاه عالمان و مفسران
- ۸۰ ۶-۵ نسبی بودن اعتدال و دشواری آن با توجه به آیات قرآن
- ۸۲ ۷-۵ دیدگاه علامه طباطبایی درباره دشواری و نسبی بودن اعتدال
- ۸۳ نتیجه

فصل ششم: ویژگیها و شؤون اعتدال

- ۸۶ ۱-۶ عدل خداوند
- ۸۷ ۱-۱-۶ عدل خداوند در تکوین
- ۸۸ ۱-۱-۱-۶ عدل خداوند در تکوین از دیدگاه تفسیری
- ۹۰ ۲-۱-۱-۶ عدل خداوند در تکوین از دیدگاه روانشناسی
- ۹۱ ۲-۱-۶ عدل خداوند در تشریح
- ۹۱ ۱-۲-۱-۶ عدل خداوند در تشریح از دیدگاه تفسیری
- ۹۴ ۲-۲-۱-۶ عدل خداوند در تشریح (تریت قرآنی)
- ۹۵ ۳-۲-۱-۶ فضائل انسانی غرض نهایی عدل خداوند در تشریح
- ۹۶ ۲-۶ اعتدال تکوینی (= فکری) اساس شریعت

۹۸.....	۱-۲-۶ عقل و اختیار در تکوین انسانها اساس شریعت
۱۰۲.....	۲-۲-۶ فایده بحث
۱۰۳.....	۳-۶ ملزم بودن انسان به رعایت اعتدال
۱۰۴.....	نتیجه
۱۰۵.....	۴-۶ اعتدال همه جانبه
۱۰۵.....	۱-۴-۶ اعتدال همه جانبه مطلوب خداوند
۱۰۷.....	۲-۴-۶ اعتدال همه جانبه مطلوب خدا و رسول
۱۰۸.....	۳-۴-۶ غایت اعتدال همه جانبه
	۵-۶ برخی از شؤون اعتدال در زندگی انسان از دیدگاه آیات قرآن کریم و روایات
۱۱۰.....	معصومین (علیهم السلام)

فصل هفتم: عوامل عدم اعتدال و برخی راههای رهایی از آنها

۱۲۲.....	۱-۷ عوامل عدم اعتدال
۱۲۲.....	۱-۱-۷ شیطان و طریق عملکرد او
۱۲۴.....	۲-۱-۷ نفس اماره
۱۲۶.....	۳-۱-۷ دشواری اعتدال نتیجه موانع درونی و بیرونی
۱۲۷.....	۴-۱-۷ نتیجه عدم اعتدال
۱۲۸.....	۵-۱-۷ نمونه‌ای از «جامعه غیر معتدل» (عامل و ثمره آن)
۱۲۹.....	۲-۷ بعضی از راههای رهایی از تنگناهای اعتدال
۱۳۰.....	۱-۲-۷ توکل به خداوند
۱۳۱.....	۲-۲-۷ شناسایی برخی از مصداقهای عدم اعتدال
۱۴۴.....	۳-۲-۷ شناسایی الگوهای اعتدال در جهان اسلام و تمسک به آنها

۱۴۶.....	۴-۲-۷ دستیابی به معارف قرآنی
۱۴۶.....	۵-۲-۷ طرق خداشناسی و پای‌بندی به آنها
۱۴۶.....	۶-۲-۷ حق‌گزاری
۱۴۹.....	۷-۲-۷ تقویت ایمان
۱۴۹.....	۱-۷-۲-۷ ایمان و اعتدال از زبان قرآن کریم
۱۵۱.....	۲-۷-۲-۷ ایمان و اعتدال از زبان روایات
۱۵۱.....	۳-۷-۲-۷ رشدیابی در ایمان و اعتدال
۱۵۲.....	۸-۲-۷ جهاد خالصانه
۱۵۳.....	۹-۲-۷ شکرگزاری
۱۵۴.....	۱۰-۲-۷ عمل صالح
۱۵۴.....	۱۱-۲-۷ احسان و حسن
۱۵۴.....	۱۲-۲-۷ تقوی
۱۵۵.....	۱-۱۲-۲-۷ ملازمه تقوی و اعتدال از دیدگاه آیات قرآن کریم
۱۵۷.....	۲-۱۲-۲-۷ ملازمه تقوی و اعتدال از دیدگاه نهج البلاغه
۱۶۸.....	۱۳-۲-۷ ابزار فردی برای باز یافتن اعتدال
۱۶۹.....	۳-۷ برخی از راههای حفظ و استمرار اعتدال
۱۷۰.....	۴-۷ نتیجه
۱۷۱.....	۵-۷ پیشنهادات
۱۷۲.....	فهرست منابع
۱۷۸.....	چکیده انگلیسی

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

«أحمد لله الذي أرشد الى الصراط المستقيم ومدح الخلق العظيم وأرسل نبيه محمداً
متمماً لمكارم الاخلاق وأدبه فأحسن تأديبه على الاطلاق».

«اللهم انا نتوجه اليك ونسعى نحوك ونجاهد نفوسنا في طاعتك ونركب الصراط
المستقيم الذي نهجته لنا الى مرضاتك فاعنا بقوتك واهدنا بعزتك واعصمنا
بقدرتك وبلغنا الدرجة العليا برحمتك والسعادة القصوى بجودك ورافتك انك
على ما تشاء قدير»^(١).

فصل اول:

کلیات